

Лекція 8

Морально-етичні принципи лікарської діяльності

Лектор
к.м.наук, доцент кафедри патологічної анатомії, ННМІ СумДУ
зав. курсом «Судова медицина. Медичне право України»
Будко Ганна Юрївна

Медичні правовідносини, як і будь-які інші правовідносини у суспільстві регулюються соціальними нормами друге місце, після юридичних норм, займають норми моралі. Вивчення та знання морально-етичних норм і принципів біоетики у сфері охорони здоров'я України, започатковує комплексний підхід до подальшого вдосконалення та якісного розвитку галузі медицини та зростання рівня довіри громадян до кваліфікованої медичної допомоги. Вивчення основ медичної етики та деонтології медичних працівників є важливим етапом комплексної підготовки студентів у закладах вищої медичної освіти України та створення ефективної робочої системи у сфері охорони здоров'я. Здатність майбутніх лікарів чітко розрізняти категорії добра та байдужості, гуманного і негуманного, правильного й неправильного є фундаментом реалізації конституційних прав людини на охорону здоров'я, медичну допомогу у рамках правового поля. Історично медичні правовідносини базувалися на нормах моралі та етики.

Етика – це наука про суть, закони виникнення, розвиток і функції моралі, про відносини між людьми і обов'язки, які випливають з цих відносин.

Медична етика (специфічний прояв загальної етики, більш ширше ніж лікарська етика) – це вчення про роль моральних засад у діяльності медичних працівників, про їх високогуманне ставлення до людини як необхідну умову успішного лікування хворого.

Лікарська етика – це сукупність принципів і норм поведінки лікаря, що обумовлені його діяльністю та становищем у суспільстві.

Медична деонтологія (розділ загальної етики) – це наука про належне виконання професійних обов'язків медичними працівниками.

Етичний кодекс лікаря України від 27 вересня 2009 року передбачає роботу комісії з питань біоетики при МОЗ України, до компетенції якої входить врегулювання та узагальнення принципів дотримання положень кодексу.

В даному документі передбачено право лікаря вимагати законного захисту власних морально-етичних позицій і принципів, особистої гідності, матеріального забезпечення, створення належних умов для здійснення фахової діяльності. У державних та комунальних лікувально-профілактичних закладах лікар надає медичну допомогу безкоштовно в межах фінансування, виділеного цій установі. Вимагання лікарем від пацієнта або його родичів будь-якої винагороди, не передбаченої законодавчими і нормативними актами, є злочинним та аморальним. Лікар не повинен займатися недобросовісною рекламою, розповсюджувати з метою прибутку лікарські засоби та вироби медичного призначення, за винятком окремих визначених законодавством обставин; брати участь у змові з лікарями, фармацевтами, представниками медичної та фармацевтичної промисловості.

Морально-етичні якості (вимоги) лікаря:

- постійне вдосконалення професійних знань, мислення, пам'яті, спостережливості;
- професійне честолюбство;
- милосердя;
- володіння психологічною та психотерапевтичною культурою;
- оптимізм;
- самовиховання терпимості, стійкості та витривалості;
- володіння мистецтвом слова;
- рішучість у прийнятті рішень, від яких залежать життя і здоров'я хворих;
- любов до людей і самовідданість;
- прагнення бути науковим співробітником;
- зовнішній вигляд, манери, поведінка.

Принципи моралі медичних працівників:

- принцип гуманізму;

- не нашкодь;
- роби благо (благодіяння, добродійність, філантропія, милосердя);
- патерналізму (покладатися на власне розуміння потреб пацієнта, що в сучасному суспільстві призводить до виникнення конфліктів між лікарем і пацієнтом зумовлені підвищенням грамотності населення, плюралізмом суспільства в різниці поглядів на цінність блага пацієнта);
- справедливості (зрівняльна або розподільча);
- автономії або самовизначення пацієнта (хворий приймає остаточне рішення, які стосуються них самих).

Гуманізм – (лат. humanitas – «людяність», humanus – «людяний», homo – «людина») – це позиція, яка надає особливого значення цінності людей та сприяє людям, і в загальному віддає перевагу критичному мисленню та доказам (раціональним та емпіричним) над прийняттям догмату або забобонів.

В структуру гуманізму закладено чотири основних принципи, які активно працюють в медичній практиці:

1. Не нашкодь (лат. primum non nocere).
2. Благодіяння (beneficence).
3. Автономії (respect for autonomy).
4. Справедливості (justice).

1-й принцип «Не нашкодь» зобов'язує людину, яка надає допомогу не завдати шкоди хворому, для цього необхідні відповідні знання, компетентності, професіоналізм, високі моральні якості лікаря.

Так, шкода може бути завдана як активними неправильними діями, так і бездіяльністю, ненаданням допомоги, недбалістю, злими намірами, неправильними, необдуманими, некваліфікованими діями.

В той же час, професійна діяльність лікаря напряму пов'язана із необхідністю завдання об'єктивно необхідної шкоди з точки зору пацієнта, яка повинна бути мінімальною:

- візит до лікаря вимагає часу;
- фінансові витрати;
- певні приписи, дотримання режиму призначеного лікарем в деякій мірі обмежує свободу людини.

2-й принцип «Роби благо» характеризується певними позитивними діями, які спрямовані на уникнення та запобігання шкоди через:

- благодіяння;
- добродійність;
- філантропію (грец. philanthropia – людинолюбство).

В практичній медицині традиційно застосовується принцип **медичного патерналізму**, тобто в кожному окремому випадку саме лікар вирішує, що є благом для пацієнта, оскільки лікар діє в рамках принципу «роби благо» і визначає, в чому воно полягає. Такий підхід в медичній діяльності створює небезпеку виправдування будь-яких дій лікаря та приховування застосування невинуватих примусових заходів стосовно пацієнта, обман, приховування інформації. Принцип медичного патерналізму спонукає населення до підвищення грамотності, самоосвіти, усвідомлення, що цінності лікаря, його уявлення про блага пацієнта можуть і не збігатися з уявленнями пацієнта про власне благо.

3-й принцип «Автономії пацієнта».

Самовизначення – це свідомий самостійний вибір людиною життєвого шляху і позицій, яких вона (він) дотримується в різних ситуаціях.

Так, поняття **автономії хворого** означає, що пацієнт має бути тим, хто приймає остаточні рішення, які стосуються них самих.

Умови автономії людини:

- 1) умисність, інтенціональність (відповідність власному замислу, плану) дії. Реактивну дію, яку людина здійснює не замислюючись, не вважають автономією;
- 2) усвідомлення людиною того, що вона робить;
- 3) відсутність зовнішнього впливу на прийняття рішення.

Принцип автономії не поширюється на: дітей, пацієнтів з психічними захворюваннями (визнаних судом недієздатними), в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо.

4-й принцип «Справедливості».

Справедливість (філософське) – моральна якість та чеснота, вразливість як на суспільне добро, так і на суспільне зло.

Справедливість (правове) – це логічна оцінка дії відповідно до критеріїв, зафіксованих в загальноприйнятій та обов'язковій нормативній системі – законі. Зокрема, це відповідність прав і обов'язків, праці та винагороди, заслуг і їх визнання, злочину і покарання.

Переваги справедливості (http://www.pollawlife.com.ua/2013/09/blog-post_19.html)

1. Справедливість дає сили – для боротьби зі злом у всіх його проявах.
2. Справедливість дає надію – на досягнення суспільства можливостей, рівних для кожного.
3. Справедливість дає свободу – від упередженості та необ'єктивності: справедлива людина до однакових випадків ставиться однаковим чином, незалежно від статусу людей.
4. Справедливість забезпечує впевненість – у власних силах і у власній правоті.

Прояви справедливості в повсякденному житті (http://www.pollawlife.com.ua/2013/09/blog-post_19.html)

1. Ознаки справедливості – згода і взаємність. Де є згода – там завжди присутня і справедливість; це вірно і для взаємності.
2. Сімейний уклад – у давнину велика родина збиралася за столом і всі члени сім'ї по черзі черпали ложкою їжу із загальної тарілки: так проявлялася справедливість.
3. Соціальний лад – турбота про немічних, про старих і дітей є прояв соціальної справедливості.

Як навчитися бути справедливим (http://www.pollawlife.com.ua/2013/09/blog-post_19.html)

1. Отримання знань. Справедливість базується на знаннях моральних принципів і критеріїв правового устрою суспільства.
2. Інтерес до навколишнього. Справедлива людина чуйна до оточуючих людей і навколишнього світу.
3. Вироблення власного світогляду. Справедливість не несе смислового навантаження сама по собі, але осмислена як явище в якійсь системі координат. Світогляд – ось та система координат, у якій проявляється справедливість.
4. Боротьба. Борючись з проявами беззаконня (несправедливості) людина наближається до справедливості.

Правила моралі медичних працівників:

- правило правдивості;
- правило конфіденційності;
- правило інформованої згоди.

1-ше правило «Правдивості».

Бути правдивим означає повідомляти співрозмовнику те, що з точки зору мовця відповідає дійсності, тобто в деяких випадках це можна сприймати як заборону говорити неправду. Згідно з правилом правдивості людина повинна казати правду лише тому, хто має право її знати.

Але існують суперечності у ситуаціях подання правдивої інформації, наприклад: знайомий лікар цікавиться діагнозом його пацієнта і очікує на дотримання лікарем права співрозмовника на отримання правдивої інформації. Посилаючись на заборону щодо розголошення медичної інформації (лікарської таємниці) лікар дає відповідь: «Я не маю права розголошувати цю інформацію про мого пацієнта». З точки зору законності – це правильно, а з точки зору моралі (філософії) – лікар сказав неправду, навмисно перекрутивши дійсність і замість відповіді на поставлене питання лише пояснив, чому не можна на нього відповідати.

Правдивість – це основна і необхідна умова ефективного спілкування, соціальної взаємодії партнерів, що забезпечує довіру, своєчасність, узгодженість і координованість дії та взаємин між людьми.

Існують інші ситуації, коли пацієнт приховує правду про стан свого здоров'я від медичних працівників і лікарів тому, що закон не зобов'язує пацієнтів говорити правду, таким,

непередбачено нормами законів право лікаря отримувати правдиву інформацію. Отже, вся інформація, яку отримує лікар під час спілкування з пацієнтом є *суб'єктивною*.

Цікавим є питання про право на доступ до медичної інформації студентів, які безпосередньо не беруть участі у лікуванні хворого, але мають право на участь в огляді хворого, виконувати під керівництвом фахівців діагностичні й лікувальні заходи, що передбачає доступ до відповідної інформації про стан хворого. Тому, оскільки участь у навчанні студентів не належить до безпосередніх інтересів пацієнта, їх право на доступ до інформації та інші дії повинні бути обумовлені добровільною згодою хворого, а в деяких випадках – згодою його рідних.

2-ге правило «Конфіденційності».

Це правило уберігає лікаря та пацієнта від несанкціонованих ними зовнішніх вторгнень. Відповідно до цього правила інформація про пацієнта (медична інформація, лікарська таємниця) не може передаватися третім особам без дозволу пацієнта.

Фактори, що забезпечують вагомість конфіденційності в медицині за Робертом Едвардсом:

1. Конфіденційність між лікарем і пацієнтом підтверджує цінність недоторканності приватного життя.
2. Конфіденційність – це умова захисту соціального статусу пацієнта.
3. Конфіденційність – це умова захисту економічних інтересів пацієнта.
4. Конфіденційність забезпечує відвертість у спілкуванні лікаря та пацієнта.
5. Від здатності лікаря забезпечити конфіденційність інформації про пацієнта на пряму залежить його популярність і престиж.
6. Реалізація вимоги конфіденційності медичними працівниками забезпечує довіру у стосунках із пацієнтом.
7. Конфіденційність забезпечує реалізацію права пацієнта на автономію, ефективний контроль за подіями свого життя.

3-тє правило «Інформованої згоди».

Відповідно до цього правила пацієнт добровільно й усвідомлено дає згоду на медичне втручання у своє життя.

Складові інформованої згоди:

- компетентність;
- розуміння;
- добровільність;
- згода.

Згідно з правилом інформованої згоди медичне втручання має проводитись обов'язково за добровільної згоди пацієнта чи обстежуваного на основі адекватного інформування про:

- мету втручання;
- тривалість заходу;
- очікувані позитивні наслідки для пацієнта;
- можливі неприємні відчуття (нудота, блювання, біль, дискомфорт тощо);
- ризик для життя, фізичного, соціального чи психологічного благополуччя;
- наявність альтернативних методів лікування та їх порівняльну ефективність;
- права та засоби захисту пацієнтів у цьому лікувальному закладі.

Застосування правила добровільної інформованої згоди забезпечує:

- 1) шанобливе ставлення до пацієнта як до автономної особистості, яка має право обирати і контролювати всі процедури, дії медичного персоналу під час лікування;
- 2) мінімізацію можливої моральної чи матеріальної шкоди внаслідок несумлінного лікування або експерименту;
- 3) створення умов для підвищення почуття відповідальності медичного персоналу за моральне і фізичне благополуччя пацієнтів і досліджуваних.

Глобальна біоетика – напрям філософії, міжгалузеве знання, певний світогляд щодо правил співіснування людини з іншими елементами екосистеми та організація життєдіяльності суспільства за вказаними правилами з метою збереження життя на землі.

На сучасному етапі життя та розвитку суспільства до предмету біоетики можна віднести:

- 1) визначення початку правового забезпечення життя людини;
- 2) евтаназію (ортотоназію, самогубство асистоване лікарем);
- 3) аборт;
- 4) екстракорпоральне запліднення;
- 5) сурогатне материнство;
- 6) використання кстенотрансплантантів;
- 7) генну інженерію;
- 8) нанотехнології;
- 9) розробку штучного інтелекту і т.д..

Основні принципи глобальної біоетики:

- екоцентризм;
- альтруїзм;
- транспарентність;
- раціоналізм;
- рівновага;
- обмеження;
- безпека життєдіяльності;
- реалізм.

Екоцентризм – це принцип дотримання людством екоцентричної філософії, згідно з якою перше місце серед соціальних цінностей належить екосистемі, частиною якої є людина.

Альтруїзм – це напрям поведінки і діяльності людини, що ставить інтереси іншої людини або загальне благо вище особистих інтересів.

Транспарентність – це принцип відкритого національного та міжнародного обговорення проєктів відкриття «небезпечного знання» задля надання можливості суспільству підготуватися до застосування нових знань.

Раціоналізм (від лат. *ratio* – розум) – це філософський погляд, який наголошує першість і компетентність розуму (логічного ходу міркування) в пошуках правди.

Рівновага – цей принцип передбачає дотримання закладеного балансу в природі.

Обмеження – цей принцип застосовується під час відкриття нового небезпечного знання і полягає у:

- 1) наданні йому гласності;
- 2) за потреби проведення довгострокових досліджень;
- 3) донесення до суспільства можливих негативних наслідків відкриття небезпечного знання.

Безпека життєдіяльності – все, що є безпечним для оточуючого середовища, навіть в майбутніх поколіннях, має право на існування.

Реалізм – це стримувальний принцип, який збалансовує деякі вищезазначені принципи.

Види біоетики в залежності від розуміння її сутності:

- 1) екологічна;
- 2) медична;
- 3) фармацевтична;
- 4) феміністична;
- 5) зоетика і т.д..

Види біоетики в залежності від регіонального поширення:

- 1) американська;
- 2) європейська;
- 3) африканська.

Медична біоетика – це міждисциплінарна галузь знання і практичної діяльності, що має своїм предметом етичні проблеми, пов'язані з медициною, експериментами на людині, відношенням до живого загалом.

Основні принципи медичної біоетики:

- справедливість;
- автономія пацієнта;
- інформована згода;
- неприпустимість завдання шкоди;
- повага до людської гідності.